

Nekaj problemov taktike preiskovanja

Dr. Jan Matiašek, doktor pravnih ved, pravna fakulteta Karlove univerze v Pragi, ČSSR

Dr. Jan Matiašek s pravne fakultete Karlove univerze v Pragi je bil letos tri mesece v Jugoslaviji na strokovnem izpopolnjevanju s področja kriminalistike. Med bivanjem v Jugoslaviji je bil krajši čas tudi gost Inštituta za kriminologijo pri pravni fakulteti v Ljubljani. Ob tej priložnosti smo ga zaprosili, naj za našo revijo napiše kak prispevek. Dr. Jan Matiašek se je rade volje odzval vabilu in napisal za Revijo za kriminalistiko in kriminologijo dva članka in sicer: »O nekaterih vprašanih taktike preiskovanja« in »Nekaj problemov zasliševanja in njegova taktika«. Prvi prispevek objavljamo v tej številki, drugega bomo v eni izmed prihodnjih.

Uredništvo

Nenavadno je, da je kriminalistika še zmeraj področje, o katerem še vedno ni jasno, kaj to pravzaprav je in kakšno je njeno mesto v sistemu znanosti. In tako lahko ugotovimo, da je v nekaterih deželah kriminalistika priznana kot samostojno znanstveno področje, v drugih kot sestavni del kriminologije, v spet drugih kot sestavni del kazensko pravne znanosti ali pa celo kot pomožna tehnična znanost ipd.,¹ ne glede na trditve V. I. Gromova,² da je kriminalistika baje samo umetnost ugotavljanja kaznivih dejanj, ki si jo je mogoče pridobiti s sistematično vajo; v kriminalistiki vidi torej samo »obrt« in nič več. N. N. Poljanski³ je obravnaval kriminalistiko kot pomožno znanost, ki je včlenjena v sodno pravo v širšem pomenu besede. Ne bi bilo smiselno naštevati vseh avtorjev, ki so se s tem vprašanjem ukvarjali. Resnica namreč je, da kriminologija — in to je realno spoznanje danes že prevladujoče skupine avtorjev — končuje svoj študij o izvoru in vzrokih kaznivih dejanj, svojo preventivno politiko, dognano predvsem na podlagi njenih spoznanj, tam, kjer se začne družbena in znanstvena funkcija kriminalistike. Zavedam se, da mora takšna zožena in poenostavljena kategorizacija, zlasti v svoji skrajnosti, napraviti vtis neobjektivnosti (kriminalistika npr. sodeluje z javnostjo tudi pri prečevanju prestop-

ništva), toda praksa sama potrjuje, da osnovna misel tega sklepa ustreza objektivni resničnosti.

Številna mnenja o tej osnovni temi, so nedvomno pomagala pojasniti pogloblitve domneve za pravilno razmejitev predmeta kriminalistike tj. njeno vsebino in vlogo, iz katerih je mogoče ugotoviti tudi ustrezno mesto kriminalistike v sistemu znanosti.⁴ Kriminalistična znanost namreč raziskuje in posplošuje spoznanja o storilcu, o oblikah kaznivega dejanja, o sredstvih, ki jih storilci uporabljajo pri kaznivih dejanjih, in o vzrokih ter okoliščinah, ki jim takšno dejanje omogočajo ali pa olajšujejo (prav s tem pa se kriminalistika uvršča med osnovne sodelavce kriminologije). To seveda še ni najpomembnejše, četudi je študij in poznanje oblik ter načinov kaznivega dejanja neogiben pogoj za posploševanje in obravnavanje drugih strani kriminalistike, kakor sta dognanje in posplošitev dolgoletnih spoznanj in izkušenj varnostnih, preiskovalnih in prokuratorskih ter sodnih organov pri ugotavljanju in raziskovanju (pri sodnih organih preiskovanja) kaznivih dejanj in pri odkrivanju ter preverjanju storilcev. Sem sodijo vsa spoznanja in izkušnje o zbiranju, ugotavljanju, trajnem varovanju in o vrednotenju sodnih dokazov. Pri teh kriminalistika ugotavlja najprimernejše in najbolj učinkovite taktične metode in oblike postopkov ter tehnična sredstva, potrebna za pojasnitev in preiskavo posameznih vrst kaznivih dejanj nasploh, in posameznih kaznivih dejanj še posebej. Poleg tega si kriminalistika prav tako prizadeva izdelati primerne postopke za preprečevanje kaznivih dejanj; to pomeni, da opredeljuje tudi osnove za ugotavljanje in s tem omejevanje posameznih vzrokov, pogojnih dejavnikov in drugih spodbud ter motenj, ki so v kakršnikoli zvezi z nastankom obravnavanega delikta.

Vse navedeno pomeni v resnici bistvo predmeta kriminalistike (njena metoda je

¹ Ti nazori izhajajo predvsem iz mišljenja utemeljitelja kriminalne tehnike prof. H. Grossa (Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik, 1893), ki je razumel kriminalistiko kot vedo o tako imenovanih realijah kazenskega prava. Podobno glej npr. pri A. Mundi, Uvod v kriminalistiko, Ljubljana 1947.

² Kriminalistika, učbenik za visoke šole, Moskva 1935.

³ N. N. Poljanski, Voprosy teorii sovetskogo ugolovnogogo procesa, Moskva 1956, str. 234.

⁴ Za nas je precejšnja škoda, ker so umolknilo npr. jugoslovanski avtorji — kot so bili T. Marković, I. Kobovac, L. Simonović, A. Hodžić itd. in da danes praktično v vsej jugoslovanski kriminalistiki obstajata samo dve imeni, Ž. A. Aleksić in zlasti V. Vodinelić. Na njiju se češki kriminalisti lahko opiramo in črpamo iz njunih pomembnih teoretičnih spodbud. Npr. Vodinelićeva »taktika« pomeni, čeprav je bila izdana kot učbenik v pravem pomenu besede evropski vrh, ki ni., kakor sem se sam prepričal, zadosno ocenjen niti v lastni avtorjevi deželi. Avtor dela na pravni fakulteti v Splitu v sodelovanju s sodelavci, kot je J. Škaričić in z drugimi središči kriminalistike SFRJ.

v našem primeru marksistično dialektična) in s svojo vsebino bolj ali manj spodbija nekatere trditve, po katerih naj bi bila kriminalistika tehnična ali celo pomožna veda. Očitno je namreč, da so vsebina njene dejavnosti kakor tudi njeni učinki mnogo bolj zapleteni, da se nikakor ne omejuje samo na kriminalistično tehniko, ki je samo njen del, čeprav pomemben in s stališča tehničnega razvoja čedalje pomembnejši. Kriminalistika ne uravnava nikakršnih družbenih, bolje rečeno pravnih odnosov, ki po teoriji države in prava sadijo v pravno ureditev kot temeljni kriterij sistema socialističnega prava,⁵ zato ni niti pravna znanost, čeprav njene načine in metode določajo nekateri pravni odnosi, predvsem kazenskosočni in kazenskopravni. Kazensko pravo in kazenski zakonik, ki določajo njuno ureditev, se namreč ne ukvarjajo s taktičnimi in tehničnimi načini, metodami in sredstvi, ki jih obdeluje kriminalistika, ne glede na to, da med osebami v kazenskem postopku nastajajo samo kazenskopravni ter kazenskosočni in nikakršni drugi odnosi. Tega prav nič ne spreminja dejstvo, da nekatere metode, načini in sredstva, ki jih kriminalistika preučuje in določa, deloma oblikujejo pravne norme (in jih bodo nedvomno oblikovale čedalje bolj). Nazadnje ni mogoče prezreti, da je kriminalistika tesno povezana z vrsto napredujočih znanstvenih panog, iz katerih obilno črpa ne le pri ugotavljanju in varovanju, marveč tudi pri vrednotenju dokazov (na primer fizike, mehanoskopije, metalografije, balistike, biologije, kemije, antropologije, sodne medicine, sodne psihiatrije, psihologije itd.).

Polemiko o pravilnem vrednotenju kriminalistike bi bilo seveda mogoče podpreti veliko tehtneje in globlje, vendar našemu postavljenemu⁶ namenu zadostuje informacija o stališču češkoslovaških znanstvenikov, nagibajočih se, čeprav ne soglasno, pa vendar v večini, k nazoru, da je kriminalistika samostojna znanstvena veja in da ji zato gre samostojno mesto v sistemu znanosti.

Naposled moramo navesti, da je J. Pješčák⁷ izdelal v celoti sprejemljivo definicijo, po kateri kriminalistika kot samostojna veda varuje družbene odnose, s tem ko se — v skladu s potrebami in osnovami kazenskega zakonika in kazenske ureditve — ukvarja s tehničnimi sredstvi in taktičnimi načini, kakor tudi z individualnimi metodami ugotavljanja, zbira-

⁵ V Knapp, *Prědmět a systém čs. socialistického práva občanskeho*, Praga 1959.

⁶ Po Vychodilu, *Višetřovací taktika a její místo v systému kriminalistiky*. Krim. sborník, 7, 1966.

⁷ J. Pješčák, *K niektorým aktuálnym otázkám socialistickéj kriminalistiky*, *Pravnické štúdie*, 1/1962.

nja, varovanja in preučevanja sodnih dokazov, ki omogočajo uspešno ugotavljati in preiskovati kazniva dejanja, odkrivati in preverjati storilce ter preprečevati kazniva dejanja.

Za informacijo bo dovolj, če navedemo, da kriminalistična tehnika obravnava sistem znanstveno tehničnih sredstev in metod ugotavljanja, preiskovanja in vrednotenja sledov ter drugih dokazov, pri čemer uporablja posebna dognanja tehničnih in naravoslovnih ved. Deli se na identifikacijo oseb (daktiloskopija, grafologija, portretna fotografija, opisovanje oseb ipd.), identifikacijo stvari (mehanoskopija, identifikacija orožja, sledov obutve, pnevmatik, pisalnih strojev, ekspertiza lesa, stekla ipd.), diagnostiko (metalografija, defektoskopija, preučevanje različnih materialov, kemična ekspertiza ipd.) in naposled kriminalistično ekspertizo (torej nikakor ne ekspertizo samostojnih znanstvenih vej).

V nasprotju s tem pa kriminalistična taktika kot najpomembnejša sestavina kriminalistike preučuje in posplošuje obče oblike kaznivega dejanja, načine kršenja in utajevanja, sredstva, ki jih storilci uporabljajo pri kaznivih dejanjih ter vzroke in okoliščine, ki jim določena kazniva dejanja omogočajo ali lajšajo. Zlasti pa preučuje in posplošuje delo zasledovalnih (operativnih) in preiskovalnih organov, prokuratorjev in sodnikov pri odkrivanju in preiskovanju kaznivih dejanj, pri zbiranju, varovanju in vrednotenju dokazov, s tem pa tudi pri odkrivanju in preverjanju storilcev. Pri tem si pomaga s kriminalistično evidenco (MOS) in statistiko ter z dognanji drugih ved, formalne logike, psihologije ipd. ter tako v obliki priporočil in navodil organom sodne uprave omogoča, da bi se pravilno in prožno spoznali v problematiki kaznivih dejanj in izbrali kar najprimernejše, najbolj smotrne in najbolj učinkovite preiskovalne ukrepe in sredstva, v takem zaporedju in s takimi različnimi postopki, ki zagotavljajo objektivnost, vsestranost, popolnost, hitrost in zakonitost preiskave. Poleg tega imajo splošna načela preiskovalne tehnike vedno še preventivne vzgojne cilje, to je ugotavljanje in odstranjevanje vzrokov nastajajoče delinkvence. O določitvi predmeta kriminalistične taktike (le-ta pa je skupek običajnih načinov, veljavnih v najširšem pomenu za preiskovanje slednje stvari), so bili in so še spori. Želim seznaniti jugoslovanske bralce z Vychodilovim mnenjem,⁸ ki ga štejem za najbolj dodelano in do danes najbolj resno. Po tem avtorju sodi k predmetu preiskovalne taktike:

— načrtovanje preiskave,

— tvorba in sistematična preveritev preiskovalnih verzij,

⁸ M. Vychodil, citirano delo, *Kriminal. sborník*, 7/1966, 438—450.

— razmerja med preiskovanjem in dokazovanjem,

— ugotovitev in izvedba prvotnih nujnih ukrepov ter obdelava neposrednih nadaljnjih taktičnih ukrepov,

— splošni načini ugotavljanja, zbiranja in varovanja dokazov z učinkovito uporabo dognanj kriminalistične tehnike,

— delo z ekspertizo in druge oblike sodelovanja z izvedenci,

— študij in osvetlitev osumljene, eventualno obdolžene osebe,

— splošni taktični načini posameznih preiskovalnih ukrepov,

— posebne metode preveritve in taktične ocenitve popolnosti in verodostojnosti obstoječih dokazov, in

— vključitev javnosti v preiskavo.

Kar zadeva načrtovanje in delo s preiskovalnimi verzijami, je danes že popolnoma jasno, da so le-te med najpomembnejšimi znamenji in zahtevami za taktični potek preiskave, njenega uspešnega nadaljevanja in konca. Tu ne gre samo za globalno načrtovanje preiskave, marveč tudi za načrtovanje posameznih preiskovalnih ukrepov, preiskave načel, za metodiko in tehniko, izdelavo načrta in prožnega dela po načrtu med vso preiskavo. Podobno je tudi z določitvijo in preveritvijo verzij, drugo temeljno taktično kategorijo. Oboje zagotavlja uspešno delo pri ugotavljanju in varovanju dokazov ter omogoča pravilno razmerje med preiskavo in dokazovanjem, preprečuje izvajanje odvečnih ukrepov ipd., zakaj tudi širina in obseg preiskave imata svoj pomen. Problematika preiskave, tesno povezana z načrtovanjem, temelji v bistvu na doslednem pojasnjevanju poglobitvenih dejstev kazenske ureditve, ki ima nalogo dokazati krivdo nekega človeka za storitev določenega kaznivega dejanja in dalje preiskati vzroke in pogoje za kaznivo dejanje, kolikor so le-ti v objektivni in resnično vzročni soodvisnosti s storjenim kaznivim dejanjem in kolikor imajo bistven pomen za ocenitev stopnje nevarnosti dejanja za družbo in za ocenitev storilca.

Izbira in izvedba začetnih neogibnih ukrepov v vsaki kazenski zadevi sta ne le izhodiščna točka celotne preiskave, marveč odločilen pogoj za njeno uspešnost. To so praktični preiskovalni ukrepi, ki lahko s taktičnega stališča že takoj na začetku preiskave zagotovijo kar največ uporabnih in uspešnih spoznanj o storilcu, o obliki storjenega kaznivega dejanja, njegovih motivih ipd. in omogočijo takšen nadaljni postopek, ki bo pripeljal do odkritja in ugotovitve objektivne resnice v zadevi. Prvotnih neogibnih ukrepov seveda ni mogoče omejiti samo na ogled kraja dejanja; glede na značaj kazenske zadeve so

lahko različni (npr. ogled mrliča, ogled najdišča mrliča, zagotovitev in pregled listin in dokumentacijskega gradiva, pa tudi revizija in študij že pregledanega gradiva, zasliševanje poškodovanca ipd.). Čeprav izbiro teh ukrepov določa predvsem samo kaznivo dejanje, ima njihova realizacija svoje obče in vse-splošno veljavne značilnosti, zato so tudi del kriminalistične taktike. Z njimi so povezani nadaljnji ukrepi. Pravilna in natančna izbira ter uresničitev teh nadaljnjih ukrepov je vselej pogojena s pravilnostjo in natančnostjo začetnih ukrepov. Na splošno pomenijo podlago splošnih načinov ugotavljanja, zbiranja in varovanja dokazov z učinkovito uporabo dognanj kriminalistične tehnike, ki se tedaj uveljavlja v preiskovalnem in sodnem procesu s pomočjo preiskovalne kriminalistične taktike.

Danes postaja raziskovanje vrste stvari skoraj izključno domena izvedencev, zato so dognanja znanstvenih presoj in mnenja strokovnjakov najrazličnejših področij pogosto odločilni dejavniki pri končni oceni dokazov in sodbe ugotovitev iz začetnih raziskav obveljajo. Toliko bolj razumljivo je, da nenehno raste pomen strokovnih ugotovitev (če strokovnjak ne nastopa kot izvedenec, marveč samo kot konzultant preiskovalnega organa) in sodb. Sodelovanje z izvedenci in strokovnjaki vseh področij bi moralo trajati pravzaprav že čisto od začetka organizacije preiskave kazenske zadeve, konkretno pri ogledu kraja dejanja, ogledu dokaznih predmetov in listin, pri inventurah in dokumentarnih kontrolah, pogosto tudi pri zasliševanju osumljenih, obdolženih in pomembnejših prič (kakor je za to obvezno po češkoslovaškem kazenskem zakoniku pri zaslišanju mladoletne priče). Kolikor kazenski zakonik v določenih primerih izrecno ne predpisuje določene oblike ekspertize in s tem povezanih pogojev, ta ekspertiza ni obvezna, marveč fakultativna glede na taktične vidike preiskave. Taktičen pomen ima vsekakor tudi presoja vprašanja, koga priznati za izvedenca — nikakor seveda ne izbor zaradi zadostitve predpisanim procesnim zahtevam, ustrezno posebnemu zakonu (en sam izvedenec ali dva, ali izvedenec ni izločen ipd.), marveč predvsem izbor po izvedenčevi strokovnosti, njegovi sposobnosti in izkušenosti. Od tega sta odvisna taktični način poteka preiskave in njen ustrezen uspeh povsod tam, kjer stopa potrebnost sodelovanja z izvedencem v ospredje.

Študij in osvetlitev osumljenca oziroma obdolženca je prav tako nesporen pogoj za pravilen taktičen potek preiskave. Taktični načini pojasnjevanj so različni in imajo glede na značaj stvari in svoje veljave različen učinek. Poleg procesne obstaja tudi taktična

plat študija ljudi, ki prihajajo v poštev. Na splošno narekuje velikokrat prav osebnost udeleženca oziroma stranke v kazenski zadevi izbiro in taktično izvedbo vrste nadaljnjih ukrepov, pa naj gre za primarno reziskovanje in ugotavljanje, za poznejša preverjanja ali za oceno teh raziskav.

Vsesplošni taktični načini posameznih preiskovalnih ukrepov so poglavitne sestavine preiskovalne taktike, saj določajo njeno začetno smer in ji dajejo nazadnje tudi ime. Potrebno pa je pripomniti, da imajo med njimi posebno mesto taktična načela zasliševanja. Zasliševanja sodijo k najpomembnejšim, vendar najbolj zapletenim (zato marsikdaj tudi najbolj spornim) dokaznim sredstvom, dasi je zelo pogosto predvsem njihov taktični pomen podcenjevan. Pogosto ne priznavamo niti tehničnih, kaj šele psiholoških in psihiatričnih dejavnikov.

Kar zadeva različne načine overjanja razpoložljivega gradiva (vštevši prvotno), je treba vedeti, da edini dokaz še ni in tudi ne more b'iti odločujoč dejavnik v končni stopnji preiskave primera. Šele enoten sklenjen dokazni postopek omogoča pravilno odločitev. Torej je potrebno že v začetnih preiskavah posamezne dokaze zbirati in trajno shranjevati z zavestjo, da jih je za njihovo relativno učinkovitost nujno še med nadaljnim procesom povezano in temeljito preverjati. Dokaze preverjamo predvsem tako, da jih primerjamo z drugimi, da preučujemo njihove logičnosti in moč s stališča formalne logike, prav tako pa tudi njihovo dokaznost in povezanost z nadaljnjimi navezujočimi se in pogojenimi dokazi s stališča zahtev dialektične metode raziskovanja. Običajna preverjanja dokazov, bolje rečeno dokaznih dejstev, so zasliševanja ljudi, ki lahko kaj povedo o domnevnem ali ugotovljenem dejstvu, strokovne izjave, različni kontrolni ukrepi ipd. Te oblike bi seveda lahko zadostno zagotovile druge stranske in splošno priznane sposobnosti kriminalistične taktike. Poleg njih obstajajo zato še nekatere specifične oblike in metode preverjanja ter taktičnega ocenjevanja popolnosti in verodostojnosti obstoječih dokazov, ki že imajo svoje mesto v preiskovalni praksi in od katerih so mnoge že uveljavljene tudi v določbah kazenskega prava, kakor na primer preiskovalni eksperiment, rekognacija ipd.

Pri predvidenem razvoju zlasti socialistične družbe — vsaj v nekaterih socialističnih deželah — bo potrebno čedalje bolj računati z aktivno udeležbo javnosti ter se tako približati tistim družbam, kjer je to sodelovanje, predvsem na račun svobodne in potemtakem objektivne informiranosti, lahko rečemo, že docela običajno. Niti tam niti tu ne čutijo zadržkov pred resnico, da preiskovanje je in tudi

še dolgo bo čisto strokovno vprašanje in domena preiskovalnih strokovnjakov — toda vse kaže, da postaja pomoč javnosti v boju proti kriminalu po vsem svetu neprecenljiva.

Očitno je tedaj, da je obravnavani Vychodilov nazor v resnici kljub svoji sorazmerno široki paleti posameznih delov, sestavljajočih predmet taktike — utemeljen, in to smo na tem mestu prikazali samo v najosnovnejših potezah. In dasi bi bilo o dosežkih kakor tudi o obsežnosti mogoče polemizirati, prikazujejo v bistvu pravilno teoretično podobo sodobne kriminalistične prakse na Češkoslovaškem in so po mojem mnenju zato lahko zanimive tudi za jugoslovanskega bralca. Nazadnje bi rad (mislim pa, da zaradi namena tega članka ni potrebno navajati drugih nazorov, njihovih razvojnih teženj, iskanj formulacij, marsikdaj tudi zelo naivnih v svojem trdem dogmatizmu) navedel definicijo preiskovalne taktike, ki jo je izdelal Vychodil in ki jo štejem za tehtno ne le zato, ker ne vulgarizira vede, tako da bi jo tiščale v politične platforme in jo s tem vnaprej razvrednotila (čemur se žal ni izognilo več češkoslovaških avtorjev), marveč tudi zato, ker je njegovo formulacijo mogoče sprejeti tako v prokuratorskem (dослед, žal, v škodo stvari, veljavnih na Češkoslovaškem) kakor tudi v sodniškem tipu kazenskega procesa. Preiskovalna taktika po navedenim avtorju — kot »poglavitna stavbna« prvina kriminalistike pomeni celoto obče veljavnih, primernih, smotrskih in učinkovitih načinov in metod, priporočljivih in uporabnih za pravilno načrtno določitev smeri in obsega preiskovanja, za izbiro in izvedeno vodenje posameznih preiskovalnih ukrepov, ki zahtevajo dosledno uporabo tehničnih in znanstvenih dognanj ter se uveljavljajo v mejah zakonitih zahtev, tako da zagotavljajo kar najučinkovitejše odkrivanje in popolno, vsestransko preiskovanje kaznivih dejanj ter preverjanje storilcev.⁹ Jugoslovanski bralec torej lahko navedene kratke misli o kriminalistiki, njenem predmetu in sistemu, kakor tudi o predmetu kriminalistične taktike in njeni definiciji sooči z jugoslovansko prakso, predvsem pa z deli takih avtorjev, kakršen je na tem področju npr. prof. V. Vodinelić.

Napisano za Revijo za kriminalistiko in kriminologijo v Ljubljani.

Iz češčine prevedel Janez Mušič

⁹ Poudariti želim, da ne pritrjujem popolnoma M. Vychodilu, na primer že zato ne, ker v svoji študiji črpa iz precej skopega seznama del in avtorjev, kajti poleg čeških avtorjev navaja le avtorje posameznih narodnih skupin. Njihovi nazori so marsikje ne samo precej polemični, ampak je njihova splošna vrednost v precejšnji meri neuporabna. Kljub temu je iz področja taktike doslej napravil najpopolnejše delo, ki je bilo objavljeno v ČSSR.

Some problems of the Investigation Tactics

Dr. Jan Matiašek, Faculty of Law, Karlova University, Prague

The author first deals with the role appertaining to the criminalistics as science, as an independent scientific branch. In this framework he pays a special attention to its objects and system, in which the criminal tactics occupies the first place. The author exposes the contents of the object of criminal tactics and each component thereof and then analyses and substantiates it thoroughly. A special attention is paid to the systematic investigation, investigation pro-

cedure, findings in the course of investigation and evidence which is of basic importance. Subsequently the author deals with the general methods of fixing, collecting and securing of peaces of evidence, expert work, study of the perpertrator's personality, general methods and individual forms of investigation, evaluation of evidence and cooperation with the public etc. in order to make the readers acquainted with the elements of criminal tactics in the ČSSR.